

KIRJALLISUUDEN TARKASTELUA

JUHANI SUOMI, *Talvisodan tausta. Neuvostoliitto Suomen ulkopoliitikassa 1937—39. I: Holstista Erkkoon.* Otava, Helsinki 1973, 493 s.

Viime aikoina on viittailtu historian uudelleen kirjoittamiseen talvisodan osalta. Näiden vihjailujen taustana lienee tasavallan presidentin YYA-juhlapuhe, jossa viitotettiin eräitä tutkimuksen mahdollisia suuntaviivoja. Uudelleen kirjoittaminen edellyttää sinänsä, että kyseisistä tapahtumista jo olisi riittävään tutkimukseen pohjautuvaa tietoa, jota sitten poliitisten tarkoituksenmukaisuussyiden nojalla ryhdyttäisiin tarkistamaan.

Oikopäätä on tietenkin todettavissa, että talvisotaan johtanutta kansallista ja kansainvälistä kehitystä ei suinkaan ole kovin tyhjentävästi tutkittu. Puhe uudelleen kirjoittamisesta rakentuukin siihen tabunomaiseen käsitykseen, että meillä tutkittakin on selvä ja tyhjentävä kuva talvisodan syttymiseen johtaneista syyistä ja tekijöistä. Tämän ajatuskulun perusteella voi hyvinkin todeta, että Juhani Suomi on yksi näitä soimattuja historian uudelleen kirjoittajia: hän tutkii »Neuvostoliittoa Suomen ulkopoliitikassa» ja pyrkii tehtävänasettelunsa mukaan viime kädessä »selittämään talvisodan syttymistä». Näin päin kysymystä ei ole ennen vakavasti asetettu. Perustavana lähtökohtana on tähän asti ollut Kansainliiton avulla oikeutettu näkemys Neuvostoliitosta hyökkääjänä. Näin talvisotaa koskeneet tutkimukset ovat päätyneet selvittämään »Suomea maailmanpolitiikassa» (*Jakobson*) ja »Suomea neuvostodiplomatiassa» (*Korhonen*). Suomi on tullut esille suurten pelin avuttomana kohteena, »talonpoikana suurten shakkilaudalla», ei niinkään aktiivisena toimijana ja toimistaan vastaajana.

Juhani Suomi päättää tutkimuksensa ensimmäisen niteen lainaukseen, joka yhdessä edellä olleen kanssa sykkähdytti ensimmäisellä selauksella:

»Suomen ja Neuvostoliiton poliittisissa suhteissa on käsittääkseni luottamusmomentilla aivan keskeinen merkitys, vielä suuremmissa määrässä, kuin mitä hyvien suhteiden ylläpitämiseen muiden maiden kanssa yleensä vaaditaan.» (s. 375)

On tietysti kaavamaista puuttua kysymyksen käsitteiden määrittelystä ja sisällöstä. Olen kuitenkin vakuuttunut, että Juhani Suomen ottaman tutkimustehtävän ratkaiseminen ei ylipäänsä ole mielekäs jollei tämän kysymyksen eteen pysähdytä, niin, jollei se ole kantavana ideana koko työssä. Talvisodan taustan tutkiminen juuri Suomen idänpolitiikan näkökulmasta on mitä innostavin — ja samalla tietysti myös riipaiseva — empiirinen tutkimustehtävä siitä, mitä tuo monasti suun tunnustuksena hoettu käsite luottamus todella tarkoittaa. Varsin yleisesti etenkin politiologien keskuudessa luottamus samastetaan suoraan ennustettavuuteen. Minusta tämä on — ainakin Suomen ja Neuvostoliiton kaltaisen asetelman ollessa kyseessä — tutkimuksen kannalta steriili ja akateeminen. Mutta samalla se on poliittisesti tarkoituksenmukainen. Selvittäessään talvisodan taustaa Juhani Suomi historiantutkijain tapaan täyttää kahdenlaisen funktion: tuo empiiristä tietoa itse tapahtumasarjasta ja on samalla funktionaalinen osa nykyisestä poliittisesta järjestyksestämme. Edellä olleeseen liittyen puutun aluksi tähän historiantutkijan vaikutuksen jälkimmäiseen puoleen, kutsuttakoon sitä vaikkapa indoktrinoivaksi funktioksi.

Karkeistaen luottamus-käsitteen nykyhetken indoktrinoiva funktio talvisodan yhteydessä tarkoittaa, että tutkija asettaessaan Suomen

talvisodan objektiksi lujittaa laajemmin ymmärretyn luottamusmekanismin negatiivista vaikutusta Suomessa: kuva suuren etuihin tallautuvasta pikkuvaltiosta pitää vireillä suomalaisten epäluuloa Neuvostoliiton aikeisiin. Paasikiven mukaan tämä on tervettä realismia pienen maan kansalaisten taholta.

Monessa yhteydessä on selkeästi lausuttu julki, että luottamus Suomen ja Neuvostoliiton välillä on molemminpuolista. Näin ilmaistaan itse asiassa tutkimuksen kannalta mitä jännittävin asetelma: säätelemällä epäluottamuksen osoitustensa määrää, intensiivisyyttä ja rakenteiden tasavertaisuuteen periaatteessa rakentuvassa järjestelmässä vaikuttaa suuremman käyttäytymiseen. Tätä vaikutusmekanismia lujittaa vielä Neuvostoliiton osalta perinteinen käsitys Neuvostoliitosta ja sen roolista maailmanvallankumouksen toteuttamisessa. Epäsuorasti myös oppi proletariaarista internationalismista tukee tätä kuviota.

Asettaessaan Suomen talvisotaan johtaneen kehityksen subjektiksi — kuten Juhani Suomi on tehnyt — tutkija avaa itselleen mahdollisuuden tarkastella luottamus-mekanismia nimenomaan pienen maan ulkopoliittikan instrumenttina. Näin on asian laita erityisesti silloin kun Juhani Suomen tapaan on nähnyt vaivakseen käydä järjestelmällisesti kunkin erityiskysymyksen yhteydessä lävitse keskeistä lehdistödebattia.

Ymmärrän hyvin syyllistyväni poleemiseen yksinkertaistamiseen väittäessäni, että tutkija oittaessaan Suomen tutkimuksensa subjektiksi täyttää myönteisesti ja hedelmällisesti molemmat edellä mainitut perusfunktiensa: hänellä on metodiset edellytykset tuoda esiin olennaista empiiristä tietoa luottamus-mekanismista konkreettisesti historiallisessa tilanteessa ja samalla hän asetelmallaan voi lujittaa kansalaisten taipumusta tarkastella oman maansa kansainvälistä asemaa olevia oloja vastaavalla ja vähemmän fatalistisella tavalla.

Edellä olleen pohdiskelun virikkeenä eivät niinkään ole Juhani Suomen tutkimuksen tieteelliset johtopäätökset: ainakaan tässä volyymissä ei ymmärtääkseni kokonaiskuva mitenkään olennaisesti muutu vaikka teokseen sisältyykin runsaasti uutta yksityiskohtaista dataa.

Niin tutkija itse kuin kustantajakin ovat tästä asiain laidasta tietoisia koska ovat mainonnan juuri uuden materiaalin varaan rakentaneet. Suomen teosta lukiessani olen jopa johtunut miettimään missä määrin aikaisemmat, kysymyksenasettelultaan toisenlaiset tutkimukset loppujen lopuksi ovat suomalaisen alkuperäis-materiaalin värittämiä, koska Juhani Suomen perusteellinen materiaalin seulonta ei ole tuonut julki mitään mullistavaa uutuutta. Tarkkuuden nimessä todettakoon kuitenkin, että hän voi paikoitellen oikaista edeltäjiensä käsityksiä eräiden yksityiskohtien suhteen.

Olen päätenyt laajempien ongelmien viritelyyn ennen kaikkea siksi, että Juhani Suomen tutkimuksen yleiset lähtökohdat edellä esittämälläni tavalla tarjoavat mielestäni mahdollisuuden aukoa uusia uria oman ajan historiaan. Ulkopoliittikan tutkimuksemme voisi hyvinkin murtautua niin keskeisen seikan kuin talvisodan osalta pinttyneistä ympyröistä. Juhani Suomen tutkimuksen massiivinen ensimmäinen volyyymi kärsii mielestäni olennaisesti juuri tällaisen lujemman ryhdin, tekstiä mielekkäästi aukovan idean puutteesta. Tai pikemminkin tämän idean puuttuvasta tiedostamisesta ja materiaalin kontrollista sen avulla. Itse perusajatus kyllä vilahtelee esiin sieltä ja täältä, mutta paljolti lukija joutuu päämäärättömänä kahtaamaan materiaalin paljoudessa.

Rakenteellisesti ja tutkimuksen johtopäätösten osalta mielestäni on tässä yhteydessä aiheellista puuttua seikkaan, joka vähällä vailalla olisi olennaisesti selkiyttänyt Suomen tutkimusta. Käytetystä aineistosta näkyy selvästi, kuinka Ahvenanmaan kysymys oli muista J. S:n käsittelemistä asioista rakenteellisesti erilainen. Pääosa Ahvenanmaata koskevasta tapahtumainkulusta keskittyy siihen Suomen sotien välisen ulkopoliittikan kannalta olennaiseen rakennevirheeseen, joka tehtiin, kun Neuvostoliitto sen heikkouden hetkenä 1921 suljettiin allekirjoittajavaltain piirin ulkopuolelle. Suomen politiikka keskittyi järeämpäisesti näin syntyneen tilan säilyttämiseen siitä huolimatta, että Neuvostoliiton kansainvälinen asema lujittui. Juuri tämän rakennevirheen seurauksena Suomi joutui ulospääsemättömään kierteseen, kun Saksan ja Neuvostoliiton välit alkoivat kiristyä. Epäsymmetrinen perusratkaisu —

Saksa allekirjoittajana, NL ei — asetti Suomen mahdollittoman valinnan eteen ja näin pyrkimykset Ruotsin—Suomen puolustusliiton punomiseksi Ahvenanmaan avulla eivät alkuunkaan voineet onnistua. Tämä asiain kulku kyllä ilmenee Juhani Suomen tutkimuksesta, mutta rakenteellisesti ja käsitteellisesti selkeämpi ratkaisu olisi ollut työn jakaminen tältä osin niin, että tämä selvästi Suomen ulkopoliittikan puolustautuva tai t o r j u v a, ulospääsyä etsivä tavoitteenasettelu olisi erottunut toisesta pääelementistä, konstruktivisista ponnistuksista turvallisuusjärjestelmän r a k e n t a m i s e k s i joko Kansainliiton peruskirjan 16. artiklan kautta länsiliittoihin tai siitä myöhemmin irti pyrkiä Skandinaviaan — ja osaksi Saksaan. Toisaalta kysymyksessä oli kerran tehdyn virheen seurausten välttely, toisaalta aktiivinen pyrkimys multilateraaliin turvallisuusjärjestelmään.

Juhani Suomen aineisto antaa mielestäni aiheen myös panna merkille — vaikka tutkija ei itse kovin paljon teemaa kehittelekään — Münchenin sopimuksen jälkeen syntyneen tilanteen. Varsin perustellusti voidaan ottaa vakavan tutkimuksen kohteeksi ajatus, jonka mukaan länsivaltain keskeisenä pyrkimyksenä oli yhä selvemmäksi käyvän Saksan aggression suuntaaminen Neuvostoliiton suuntaan. Tämä epäluulo jännitti liittoutuneiden suhteita koko sodan ajan, ja se oli jo etukäteen olemassa. Kiintoisaa on, että tällainen ajatus ei näytä olleen myöskään Suomen ulkopoliittiselle johdolle vallan vieras tai epämieluisa — Suomen Skandinavian ja länsivaltain tukemana ylläpitämä puolueettomuus Saksan—Neuvostoliiton sodan aikana olisi ollut mitä johdonmukaisin ideaalimalli sotien välillä noudatetun ulkopoliittikan valossa. Tämän haaveen rikkoi — arvatenkin kipeästi — Saksan ja Neuvostoliiton yllätyssojitus 1939.

Kaikki edellä sanottu kuvastanee kokonaisvaikutelmaani Juhani Suomen tutkimuksesta Talvisodan tausta: lujempi temaattinen ote on välttämätön näin laajan materiaali- ja ongelmakokonaisuuden ollessa kysymyksessä. Mutta mikäli lukija pitää mielessään tällaisen peruskonseptin — enkä suinkaan tarkoita, että edellä hahmottelemani olisi ainoa mahdollinen ja mielekäs — hän voi ammentaa paljonkin

Suomen tutkimuksesta. Itse tarinan pitkäjäykkisyydestä huolimatta Juhani Suomen teksti sinänsä on selkeää ja tyyli hallittua, mukavaa lukea. Materiaalin ylenpalttisuus on pakottanut kustantajan kirjasintyyppiin, joka normaalin silmänsä pilanneen akateemikon kannalta lähentelee epäterveellisen rajoja.

O s m o A p u n e n